

Melisa van der Maden, Marijke Malsch en Jan de Keijser

M. van der Maden verrichtte haar afstudeeronderzoek en schreef haar scriptie bij het NSCR onder begeleiding van de twee andere auteurs. Zij is in 2015 afgestudeerd aan de Universiteit Leiden als MSc Forensische criminologie. Mr. dr. M. Malsch is senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR), raadsheer-plaatsvervanger bij het hof 's-Hertogenbosch en rechter-plaatsvervanger bij de rechtbank Noord-Holland. Prof. dr. J. de Keijser is hoogleraar Criminologie bij het Instituut voor Strafrecht en Criminologie aan de Universiteit Leiden.¹

De invloed van opleiding en informatie

Waarom wil de burger toch steeds dat rechters zwaarder straffen?

Rechters straffen te laag, zo wordt vaak gezegd. Vooral minder goed geïnformeerde burgers vinden dat. Maar zodra burgers méér worden geïnformeerd over de achtergronden van een zaak worden zij minder 'punitief'. Er is dus een 'informatie-effect'. Ook opleidingsniveau is van invloed: lager opgeleiden zijn over het algemeen punitiever dan hoger opgeleiden. Dit artikel laat zien dat het krijgen van informatie over een zaak de punitiviteit sterker doet dalen bij lager opgeleiden dan bij hoger opgeleiden. Deze bevindingen zijn van belang voor een rechtspraak die er steeds van wordt beschuldigd te licht te straffen.

¹ Dit artikel is gebaseerd op het afstudeeronderzoek – en de scriptie – van M. van der Maden, dat zij verrichtte bij het NSCR en de Universiteit Leiden: M. van der Maden, *Punitiviteit onder leken. Zijn lager opgeleide mensen punitiever dan hoger opgeleide mensen?*, 2015.

Surveyonderzoek onder de Nederlandse bevolking laat telkens zien dat burgers strengere straffen willen dan rechters in de praktijk opleggen. Dit wordt ook wel de 'punitiviteitskloof' genoemd; burgers verschillen van rechters in hun mate van 'punitiviteit' (behoefte aan het opleggen van strenge straffen).² Gesteld wordt wel dat zo'n kloof kan leiden tot onvrede over de rechtspraak, dan wel negatieve gevolgen kan hebben voor de samenleving, zoals een verminderde acceptatie van rechterlijke beslissingen en een kleinere bereidheid om deze na te leven.³

Uit eerder onderzoek komt naar voren dat verschillende factoren van invloed zijn op de mate van punitiviteit. Mensen blijken minder punitief te zijn als zij bevroegd worden in de context van een concrete zaak. Ditzelfde is het geval als zij meer informatie over de specifieke zaak krijgen. Er is dus sprake van een zogenoemd informatie-effect.⁴ Ook opleiding heeft invloed op de mate van punitiviteit: hoger opgeleiden zijn minder punitief dan lager opgeleiden.⁵

Samengevat heeft onderzoek inmiddels laten zien dat zowel de informatie over een specifieke zaak die deelnemers aan een onderzoek ontvangen als het opleidingsniveau effect heeft op de mate van punitiviteit. De interactie tussen die twee factoren (informatie en opleidingsniveau) is echter tot op heden niet onderzocht. Heeft het geven van informatie meer of minder effect bij laagopgeleiden als je dat vergelijkt met hoogopgeleiden? Dat is de vraag die wij hebben onderzocht.

Informatie via de media

Mensen baseren hun oordeel over het rechtssysteem doorgaans vooral op de mediaberichtgeving. De meeste mensen komen immers tijdens hun leven zelden in contact met politie,

De rechtspraak zou zich bij haar informerende inspanningen vooral op lager opgeleiden moeten richten.

justitie of de rechtspraak, en zij gaan dus af op wat ze horen, lezen of op de televisie zien.⁶ De informatie die mensen via de media ontvangen is echter vaak onvolledig, dan wel eenzijdig van aard.⁷ Ernstige criminaliteit krijgt meer aandacht van de media dan lichtere delicten, en het leed van slachtoffers krijgt veel ruimte, net als de eis van de officier van justitie. Ook zaken die fout gaan binnen de rechtspraak hebben vaak de belangstelling van de media, en dat is minder het geval bij de achtergronden van een zaak of de motivering van de rechter.

De honderdduizenden zaken die jaarlijks vlekkeloos door de rechter worden beslist, blijven grotendeels onzichtbaar.⁸

Als aan mensen de vraag wordt gesteld 'Straft de rechter te licht?', dan denken zij waarschijnlijk vooral aan de ernstige misdrijven waarvan zij via de media kennisnemen. Uit die – enigszins eenzijdige – perceptie kan een behoefte aan zware straffen voortvloeien. Ook de algemene kennis over het rechtssysteem speelt een rol in de mate van punitiviteit. Algemene kennis kan onjuiste dan wel onevenwichtige oordelen tegen gaan. Mensen die minder kennis hebben over het rechtssysteem, blijken punitiever te zijn.⁹ Omdat zij niet goed op de hoogte zijn van hoe het rechtssysteem werkt, realiseren mensen zich bovendien niet altijd dat rechtspreken geen eenvoudige taak is. Dat kan eveneens van invloed zijn op de attitudes en oordelen van mensen over de opgelegde straffen.¹⁰

Methode

Om na te gaan of het informatie-effect verschillend werkt bij lager en bij hoger opgeleiden is gebruikgemaakt van een experimentele onderzoekopzet. In totaal 88 psychologiestudenten bij een universiteit deden mee aan het onderzoek, en zij vormden de groep 'hoger opgeleiden'. De lager/gemiddeld opgeleiden (71) werden gevonden bij studenten dienstverlening bij een ROC. Geheel willekeurig (*at random*) kregen alle deelnemers binnen een van de twee groepen hetzij een casus te lezen met veel informatie, hetzij dezelfde casus maar dan met weinig informatie. De deelnemers in de 'veel informatie'-groep kregen een strafzaak samengevat in een kort strafdossier (drie pagina's) te lezen, terwijl de 'weinig informatie'-groep dezelfde strafzaak ontving maar dan zeer beknopt weergege-

2 J.W. de Keijser, P.J. van Koppen & H. Elffers, 'Bridging the gap between judges and the public? A multi-method study', *Journal of experimental criminology* 2007, p. 131-161; J.V. Roberts & L.J. Stalans, *Public opinion, crime and criminal justice*, Boulder (CO): Westview Press 1997; C. Mirrlees-Black, 'Improving public knowledge about crime and punishment', in: J.V. Roberts & M. Hough (eds.), *Changing attitudes to punishment. Public opinion, crime and justice*, Cullompton (Devon): Willan Publishing 2002, p. 184-197; J.W. de Keijser, P.J. van Koppen & H. Elffers, *Op de stoel van de rechter. Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2006.

3 Zie hierover in meer detail J.V. Roberts & J.W. de Keijser, 'Democratising punishment. Sentencing, community views and values', *Punishment & Society* 2014, p. 474-498.

4 M. Sato & M. Hough, 'Information and punitiveness. Trail reconstruction in Ireland', *Journal of Criminological Research, Policy and Practice* 2015, afl. 2, p. 90-98; F. Balvig et al., 'The public sense of justice in Scandinavia. A study of attitudes towards punishments', *European Journal of Criminology* 2015, p. 342-361; M. Hough et al., *Attitudes to sentencing and trust in justice. Exploring trends from the crime survey for England and Wales* (Analytical Series), Ministry of Justice 2013; J.W. de Keijser & H. Elffers, 'Cross jurisdictional differences in punitive public attitudes?', *European Journal on Criminal Policy and Research* 2009, afl. 6, p. 47-62; A. Kuhn, 'Public and judicial attitudes to punishment in Switzerland', in: Roberts & Hough, *a.w.*, p. 115-127.

5 T. van der Meer, 'Een kwestie van vertrouwen', *Rechtstreeks* 2004, nr. 1, p. 9-55; P. Dekker & T. van der Meer, *Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht*, Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau 2007.

6 M. Malsch & J.F. Nijboer, *De zichtbaarheid van het recht. Openbaarheid van de strafrechtspiegeling*, Deventer: Kluwer 2005.

7 H. Reynaert, D. Verlet & S. van de Walle, *Naar een DJ-overheid? Burgers en hun overheid*, Brugge: Van den Broele 2006.

8 Malsch & Nijboer, *a.w.*

9 Balvig et al., *a.w.*; Roberts & De Keijser, *a.w.*; J.V. Roberts et al., 'Public opinion towards the lay magistracy and the sentencing council guideline. The effects of information on attitudes', *British Journal of Criminology* 2012, p. 1072-1091.

10 M. Malsch, 'Een transparanter rechtssysteem in Nederland? Mogelijkheden en onmogelijkheden van meer openbaarheid', in: D.W.J. Broeders et al. (red.), *Speelruimte voor transparantere rechtspraak*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2013, p. 265-290 (hierna: Malsch 2013a).

ven in een krantenbericht (een halve pagina). De zaak betrof een eenvoudige mishandeling uit een onderzoek van De Keijser en collega's uit 2007.¹¹

In tabel 1 staan de aantallen deelnemers (hoog- en laagopgeleid) verdeeld over de twee versies van de zaak (met veel en met weinig informatie).

Tabel 1. Aantallen deelnemers

	Hoger opgeleid	Lager opgeleid	Totaal
Weinig informatie	44	34	78
Veel informatie	44	37	81
Totaal	88	71	159

Aan alle deelnemers werd na lezing van de casus de volgende vraag gesteld: 'Als u rechter zou zijn in deze zaak en u zou een straf moeten opleggen en u mag alleen een onvoorwaardelijke gevangenisstraf opleggen, hoelang zou die gevangenisstraf dan moeten duren?' De deelnemers konden vervolgens een door hen gewenste gevangenisstraf in maanden aangeven.

Voor een wetenschappelijk onderzoek als het onderhavige, waarin een experimenteel onderzoeksdesign is gebruikt, zijn de aantallen respondenten die meededen statistisch toereikend. Dergelijke onderzoeksopzetten hebben een hoge 'interne validiteit': het verband tussen de variabelen die zijn onderzocht kan hiermee prima worden vastgesteld. Dit soort onderzoeken is echter (noodgedwongen) altijd wat beperkter voor wat betreft de 'externe validiteit', oftewel de generaliseerbaarheid. In ons onderzoek zijn er enkele bijzonderheden wat de samenstelling van de groepen respondenten betreft die mogelijk weerslag hebben op de generaliseerbaarheid. In de paragraaf na de discussie wordt daar nader aandacht aan besteed.

Resultaten

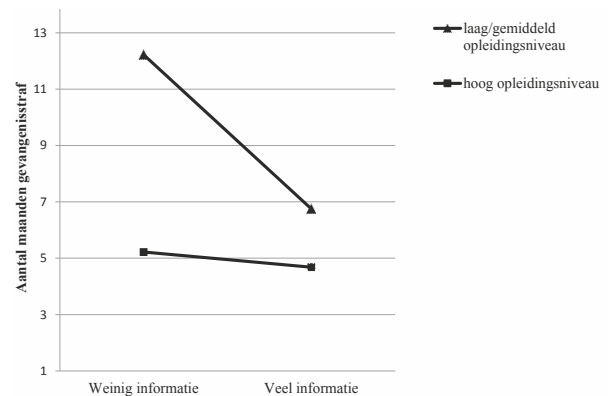
Uit de resultaten blijkt dat deelnemers met een hoger opleidingsniveau gemiddeld een straf van bijna vijf maanden voorstelden, terwijl deelnemers met een lager opleidingsniveau een straf van gemiddeld ruim negen maanden prefereerden. In lijn met eerder onderzoek blijkt dus dat lager opgeleiden punitiever zijn dan hoger opgeleiden.

Deelnemers die weinig informatie ontvingen over de zaak (het krantenbericht) stelden gemiddeld ruim acht maanden straf voor, terwijl de deelnemers die meer informatie ontvingen

Opleiding heeft invloed op de mate van punitiviteit: hoger opgeleiden zijn minder punitief dan lager opgeleiden.

(het 'strafdossier') ruim vijfenhalve maand wilden opleggen. Dit bevestigt het 'informatie-effect'; het ontvangen van méér informatie over de casus leidt tot een lagere strafbehoefte.

Nu we de (hoofd)effecten van opleidingsniveau en van hoeveelheid informatie hebben onderzocht,¹² gaan we in op de vraag of het effect van de hoeveelheid informatie verschilt tussen de opleidingsniveaus. Het antwoord op die vraag is te zien in figuur 1, waarin de hiervoor genoemde strafgemiddelden uitgesplitst zijn in de vier categorieën.¹³

Figuur 1. Effecten van informatie en opleiding op punitiviteit

De punitiviteit van de deelnemers wordt kleiner als zij méér informatie over de zaak krijgen – dat geldt voor zowel hoger als voor lager opgeleiden. Maar de figuur laat ook zien dat dit effect beduidend sterker is bij de groep lager/gemiddeld opgeleiden dan bij de hoger opgeleiden.¹⁴ Uit de resultaten blijkt derhalve dat bij lager/gemiddeld opgeleiden het verschaffen van informatie over de zaak méér effect heeft dan dit heeft bij hoger opgeleiden.

Nagegaan is of factoren als geslacht, leeftijd, nationaliteit en politieke voorkeur, waar eveneens vragen over zijn gesteld, van invloed waren op de antwoorden van de deelnemers, en zo misschien de resultaten hebben vertekend. Er zijn geen aanwijzingen voor dergelijke vertekeningen gevonden.

Discussie

De uitkomst dat informatie bij lager opgeleiden méér effect heeft dan bij hoger opgeleiden is opvallend en relevant. Een aantal verklaringen is hiervoor mogelijk.

11 De Keijser, Van Koppen & Elffers, a.w. (2007).

12 Hoofdeffect opleiding $df=1$; $F=27,79$; $p=0,00$. Hoofdeffect informatie $df=1$; $F=6,85$; $p=0,00$.

13 Laagopgeleid en Weinig info, 11,61; Laagopgeleid en Veel info, 6,94; Hoogopgeleid en Weinig info, 5,74; Hoogopgeleid en Veel info, 3,81.

14 Dit interactie-effect is statistisch significant met een significantieniveau van 0,04 ($df=1$; $F=4,23$).

In vergelijking tot de rechtssystemen van veel andere landen kan het Nederlandse niet in alle opzichten openbaar en toegankelijk worden genoemd, en dit beïnvloedt waarschijnlijk de geïnformeerdeheid van burgers. In strafzaken wordt het meeste onderzoek al vóór de zitting gedaan en rechters behandelen de zaak op zitting grotendeels op basis van een papieren dossier. Getuigen en deskundigen verschijnen in veel zaken niet op de zitting om daar te worden gehoord. Het juridische taalgebruik is, nog steeds, niet erg toegankelijk voor niet-juristen. Dat maakt dat veel zittingen niet erg begrijpelijk en boeiend zijn voor mensen die zo maar eens een rechtbank of hof willen bezoeken. Zittingen worden weinig bezocht door het algemene publiek.¹⁵ Leken zijn, in tegenstelling tot vrijwel alle andere landen in de wereld, niet betrokken in de Nederlandse rechtspraak, waardoor een stimulans om de zaak begrijpelijk te houden voor niet-juristen, veelal ontbreekt.¹⁶ Een gebrek aan kennis onder de bevolking over het rechtssysteem kan mede door al dit soort factoren zijn bepaald. Deze factoren kunnen wél stuk voor stuk aanknopingspunten bieden voor een aantrekkelijker maken van zittingen voor het grote publiek, en daarmee bijdragen aan een betere geïnformeerdeheid van burgers.

Een mogelijke verklaring voor het sterkere informatie-effect bij de lager opgeleiden is dat zij, vóórdat zij meededen aan het onderzoek, minder goed geïnformeerd waren over het rechtssysteem dan de hoger opgeleiden. Mediaconsumptie verschilt bovendien tussen lager en hoger opgeleiden. De media bepalen grotendeels de beeldvorming over het rechtssysteem, en als daar meer feitelijke informatie tegenover wordt gezet, brengt dit de lezer, kijker of luisteraar wellicht tot een gewijzigd oordeel en doet dit de punitiviteit dalen. De resultaten van ons onderzoek suggereren dat dit hier het geval is geweest.

Ook de verschillen in de dagelijkse leefsituatie tussen de hoger en lager opgeleiden en daarmee de kans om zelf daadwerkelijk met criminaliteit te maken te krijgen, kunnen relevant zijn. Lager opgeleiden wonen niet altijd in wijken die erom bekendstaan dat er weinig criminaliteit voorkomt, en zij worden,

De punitiviteit van de deelnemers wordt kleiner als zij méér informatie over de zaak krijgen – dat geldt voor hoger, maar vooral voor lager opgeleiden.

mede hierdoor, veelal meer blootgesteld aan criminaliteit.¹⁷ Dit kleurt ongetwijfeld hun percepties, en het verklaart mede hun zorgen over de criminaliteit. Dit maakt hun pleidooi voor strengere straffen ook begrijpelijker. Mogelijk zijn lager opgeleiden niet goed bekend met het feit dat de straffen die rechters opleggen de afgelopen decennia zijn gestegen.¹⁸ Ook zijn zij er wellicht niet van op de hoogte dat de criminaliteit de laatste jaren is gedaald.¹⁹

De uitkomst van ons onderzoek biedt perspectieven aan een rechtspraak die steeds het verwijt krijgt te lichte straffen op te leggen. Terwijl het effect van dergelijke inspanningen niet mag worden overschat, volgt uit onze resultaten de aanbeveling dat de rechtspraak zich bij haar informerende inspanningen vooral op lager opgeleiden zou moeten richten.

Beperkingen aan het onderzoek

De twee verschillende onderzoeksgroepen (hoger en lager opgeleiden) zijn op verschillende wijze geworven. De lager opgeleide deelnemers vulden de vragenlijst op papier in tijdens een lesuur, terwijl de hoger opgeleide deelnemers dit online deden op een zelfgekozen moment. De hoger opgeleiden bestonden daarbij uitsluitend uit psychologiestudenten, wat een beperking van de generaliseerbaarheid van de resultaten kan betekenen.

Een andere beperking is dat het woordgebruik in de casus voor sommige deelnemers uit de groep lager opgeleiden wellicht lastig was. Zo gaven sommigen aan bepaalde woorden niet te begrijpen en de tekst lang te vinden. Dit kan van invloed zijn geweest op de uitkomsten. Anderzijds onderstreept dit eens te meer dat het voor de toegankelijkheid van het recht van groot belang is dat (juridische) teksten begrijpelijk zijn, ook voor lager opgeleiden.²⁰ De beperkingen nemen niet weg dat het onderzoek duidelijke resultaten heeft laten zien die in het huidige tijdsgewricht van veel belang kunnen zijn voor de rechtspraak.

15 Malsch, a.w. (2013a).

16 M. Malsch, *Democracy in the courts. Lay participation in European criminal justice systems*, Aldershot: Ashgate 2009; M. Malsch, 'Waardoor laat de rechter zich overtuigen? De rol van onmiddellijkheid bij het bewijs', *Cahiers Politicestudies* 2013, p. 263-278 (hierna: Malsch 2013b); M.J. Dubelaar, *Betrouwbaar bewijs. Totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief*, Deventer: Kluwer 2014.

17 S.M. Kalidien, *Criminaliteit en rechtshandhaving. Ontwikkelingen en samenhangen*, Den Haag: Boom Criminologie 2016.

18 F. van Tulder, 'De straffende rechter, 2000-2009', *NJB* 2011, p. 1544-1550.

19 www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/11/geregistreerde-criminaliteit-daalt-met-5-procent.

20 Malsch, a.w. (2013b).